

TALLINNA ÜLIKOOLI RAHVUSVAHELISTE SOTSIAALUURINGUTE KESKUS

SOTSIAALNE TÕRJUTUS NOORTEVALDKONNA KONTEKSTIS

RASI toimetised nr 1

RASI

TALLINNA
ÜLIKOOL

Jelena Helemäe

Veebruar 2018

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Rahvusvaheliste Sotsiaaluuringute Keskuse (RASI) eelkäija asutati 1998. aastal Teaduste Akadeemia koosseisus. RASI on praegu Tallinna Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituudi sotsiaalteaduslik interdistsiplinaarne teadus- ja arenduskeskus. TLÜ RASI uurimisteemad hõlmavad ühiskondliku ebavõrdsuse eri tahke: sugu, rahvus, vanus, põlvkond, haridus, ametipositsioon. Rahvusvahelised ja riiklikud projektid on seotud mh elukestva õppe probleematikaga, noorte lülitumisega tööellu ning kumulatiivse halvemuse tekke- ja kompensatsioonimehhanismidega Eestis ja laiemalt kogu Euroopa Liidus. Uuem temaatika osakonna uurimistöös on seotud aktiivse vananemise küsimustega.

Raport põhineb TLÜ RASI juhitud projekti „Noorte sotsiaalne tõrjutus Euroopas: kumulatiivne halvemus, toimetulekustrateegiad ja tõhusad poliitikad (EXCEPT)“ raames tehtud analüüsil, mida rahastab Euroopa Liidu teadusuuringute ja innovatsiooniprogramm „Horisont 2020“, lepingu nr 649496. Eesti olukorda kirjeldavate ja võrdlevate analüüside koostamist rahastas Eesti Noorsootöö Keskus.

Helemäe, J. (2018). *Sotsiaalne tõrjutus noortevaldkonna kontekstis*. RASI toimetised nr 1. Tallinn: Tallinna Ülikool.

ISSN 2613-733X

ISBN 978-9949-29-437-4 (pdf)

Kontaktandmed:

Rahvusvaheliste sotsiaaluuringute keskus

Uus-Sadama 5, 10120 Tallinn

Koduleht: <http://www.tlu.ee/rasi>

Telefon: 619 9860

E-post: راسي@tlu.ee

RASI sotsiaalmeedias:

Twitter https://twitter.com/rasi_iis

Facebook <https://www.facebook.com/TLURASI/>

Sisukord

Sisukord.....	3
Sotsiaalse tõrjutuse mõiste kujunemine	4
Noored kui sotsiaalse tõrjutuse riskirühm	5
Sotsiaalse tõrjutuse mõiste kontseptuaalsed lähtekohad.....	6
Mitmemõõtmelisus	7
Protsessid.....	8
Suhtepõhisus (<i>Relationality</i>)	9
Tegusus (<i>Agency</i>)	10
Keskkonnapõhisus (<i>context-specificity</i>).....	10
Sotsiaalse tõrjutuse operatsionaliseerimine	11
Sotsiaalse tõrjutuse raamistiku rakendamine noorte puhul	14
Lõpetuseks.....	15
Kirjandus	17
Lisa 1	21

Tekst põhineb EXCEPT-projekti raames valminud töödokumendil ning iseloomustab lühidalt sotsiaalse tõrjutuse mõiste kujunemise, defineerimise ja operatsionaliseerimise eripära. Lühidalt on tutvustatud ka seda, kuidas läheneda selle mõiste rakendamisele noorte puhul.

Sotsiaalse tõrjutuse mõiste kujunemine

Sotsiaalse tõrjutuse mõiste kasutuselevõttu on omistatud nii Aristotelesele (vt Sen 2000) kui ka Platonile (vt nt Omtzigt 2009). Sotsiaalse tõrjutuse mõiste taasavastamist seostatakse aga majanduse põhjaliku ümberstruktureerimisega, mis leidis aset arenenud kapitalistlikes demokraatias alates 1970. aastate keskpaigast (Silver 1994). Otsides leevendust majanduskriisi sotsiaalsetele tagajärgedele, hakkas Prantsuse riik 1980. aastate lõpus iseloomustama elu hammasrataste vahele jäänud kodanikke kui „sotsiaalselt tõrjutuid“. Praktikast sotsiaalteadustesse valgunud mõiste osutus „tühjaks kastiks“ (Murard 2002: 41), millele sotsiaalteadlased hakkasid omakorda tähendusi omistama (Mathieson *et al.* 2008 järgi).

Terminit „sotsiaalne tõrjutus“ kasutas prantsuse publitsist Jean Klanfer oma raamatus 1965. aastal, kuid just 1970. aastate kriis lõi soodsa pinnase selle termini võidukäigule (viidatud Béland 2007 järgi). Just siis hakkasid poliitikud tunnetama vajadust uut olukorda iseloomustava (uue) mõiste järele. Kui algselt – Jean Klanferi raamatus – viitas see termin inimestele, kes oma vastutustundetu käitumise tõttu ei suutnud majanduskasvu vilju nautida, siis nüüd üritati selle termini abil mõtestada majanduslanguse mõju ühiskonnale. See mõju ei piirdunud enam teatud rühmade sissetuleku või vara kahanemisega. Üha enam inimesi kannatasid ebakindluse all, sõltusid sotsiaaltoetuste kriteeriumidest või ei laienenud sotsiaalse kaitse vormid ega meetmed neile üldse. Süveneva individualismi tingimustes, kui nõrgenesid nii sotsiaalsed sidemed üldse kui ka perekonnasidemed, käivitas tööst ilmajäämine üksikisikute, aga ka tervete rühmade kõrvalejäämise sotsiaalsetest, majanduslikest ja kultuurilistest võrgustikest, nii et seda protsessi oli alust pidada ka kodakondsuse ideestikku õonestavaks (Lee & Murie 1999). Seni laialdaselt kasutatud vaesuse mõiste ei kajastanud enam asjakohaselt ei seda protsessi ega seisundit (Omtzigt 2009). Nende muutustega kaasnes ka uute sotsiaalset halvemust iseloomustavate kontseptsioonide – „alamklass“, „uusvaesus“ ja „sotsiaalne tõrjutus“ – esilekerkimine. Kümme aastat pärast Klanferi raamatu ilmumist pidas toonane sotsiaalvaldkonna riigisekretär René Lenoir (1974) sotsiaalselt tõrjutuks neid kodanikke, kes olid eraldatud peavoolu ühiskonnast selliste tegurite tõttu nagu puue, vaimuhaigus või vaesus. Lenoir' seletused olid mitte isiku vastutuse, vaid sotsiaalsete ja majanduslike tingimuste kesksed (Lenoir 1974, viidatud Béland 2007 järgi).

Poliitiliseks muutus „tõrjutuse“ küsimus Prantsusmaal alles 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses (Silver 1994). Pikaajalise töötuse ning rassismi ja diskrimineerimise süvenemise tõttu muutus ka sotsiaalse tõrjutuse tähendus, üha enam seostati seda sotsiaalse sidususe puudulikkusega, mis tulenes piiratud juurdepääsust tööturule. Pikaajalist tööpuudust peeti sotsiaalse eraldatuse põhiallikaks (Béland 2007: 127)¹.

Prantsusmaalt levis termin „sotsiaalne tõrjutus“ Euroopasse Euroopa Liidu institutsioonide kaudu. Jacques Delors, Euroopa Komisjoni prantslasest president aastatel 1985–1994, suutis

¹ Väidetavalt õnnestus 1980. ja 1990. aastate Prantsusmaal just sotsiaalse tõrjutuse fookusesse seadmisega nihutada sotsiaalset ja poliitilist debatti klassi ebavõrdsuselt ja sissetulekute jaotuselt ühiskonna sidususele (nt Friot 1998, Béland 2007: 127). Fookus sotsiaalsele tõrjutusele on kooskõlas majandusliku liberalismi mõõdukate interpretatsioonidega, mille aluseks on arusaam, et riik peab võitlema ilmajäetuse, kuid mitte sissetulekute ebavõrdsuse vastu.

muuta „Vaesuse programmi“ võitluseks sotsiaalse tõrjutuse vastu (Silver 2010). Prantsusmaal mõtestati majanduse ümberstruktureerimisega kaasnevaid probleeme sotsiaalse tõrjutusena, mille oluliseks tahuks peeti struktuurset tööpuudusest tulenevat võimaluse puudumist osaleda täiel määral ühiskonnas. Samas kaasnes sotsiaalse tõrjutuse diskursuse levikuga ka mõiste omistatud tähenduste kohandamine vastaval maal valitseva poliitilise ja kultuurilise keskkonnaga. Ühendkuningriigis võttis 1980. aastatel termini kasutusele konservatiivide valitsus. Valitsus ei pidanud vaesust tõsiseks probleemiks ning sotsiaalse tõrjutuse mõiste rõhuasetus nihkus sotsiaalselt sidususest hoopis individualismile (Hills *et al.* 2002). Samas jäi selle mõiste kasutamine tagaplaanile, poliitiline debatt keskendus hoopiski alamklassi ideele (Silver 2010). Alles siis, kui 1997. aastal võitis valimised leiboristlik partei, nihkus mõiste tähendus uuesti, seekord juba kollektiivsema ideoloogia suunas. Leiboristide kolmanda ametiaja alguseks oli sotsiaalse tõrjutuse keel kujunenud avaliku diskursuse tavapäraseks osaks (Levitas 2005). Liberaalset traditsiooni järgiv angloameerika sotsiaalne poliitika aga lähtus vaesusest kui sotsiaalabist sõltuvusest ja isikliku tasandi probleemist ning sellist pitsarit kandis ka sotsiaalse tõrjutuse tõlgendus.

Seega oli sotsiaalse tõrjutuse mõiste algselt inspireeritud heaoluriigi **suutmatuses kohaneda majanduse struktuursete muutustega ja uusi sotsiaalseid riske leevendada**. Terminit „sotsiaalne tõrjutus“ hakati kasutama, et tähistada sotsiaalse halvemuse muutuvat olemust Läänes. See aga, kuidas mõistet määratleti ja selle kasutuselevõttu põhjendati, avaldas omakorda olulist poliitilist mõju probleemide lahendusviisidele (Silver 1994).

Sotsiaalse tõrjutuse mõiste rakendamist võib pidada asjakohaseks ka tänapäeval, mil sotsiaalse struktuuri muutus vajab tööturu paindlikumaks muutmise ja dereguleerimise tõttu mõtestamist. Näiteks Suurbritannias on täheldatud, et suurema paindlikkuse ja dereguleerimise tulemusena on esiteks töiste sissetulekute ebavõrdsus süvenenud (Machin 2011). Teiseks, hõive turvalisus on kahanenud, eriti madalapalgaliste puhul, nii et üha enam inimesi ei suuda end välja rebida tsüklis „madal palk – palga puudumine“ ja üha enamal on „null-tunni“ töölepingud (Thompson 2015). Kolmandaks, töömaailma teiste aspektide suhtes on trendid kirjumad: ühelt poolt on kahanenud töötundide arv ning üha enam töötajaid saavad kasutada õigust tasustatud puhkusele, teisalt aga on vähenenud töö autonoomia ehk kontroll oma tööülesannete üle ning samas on töö intensiivsemaks muutumise tagajärjel suurenenud tööst tulenev stress (Green 2011; Eurofond 2012). Tööturul täheldatakse ka uusi eristumisi, sh on kujunenud töötajate rühm, kelle positsioon tööturul on eriti ebakindel (*precariat*). Hiljutise majanduskriisi tõttu on paljud Euroopa maad silmitsi olukorraga, kus kõrge tööpuuduse perioodid olid üsna pikad ning märkimisväärne osa ühiskonnast koges pikaajalist töötust, ehk paljude maade poliitikud peavad tegelema tööturu tõrjutuse negatiivsete tagajärgedega (vt nt Canduela *et al.* 2015: 571).

Noored kui sotsiaalse tõrjutuse riskirühm

Noorust kui staatust, noori kui ühiskonnarühma kammitseb sotsiaalse tõrjutuse riskiivõrd, kuiivõrd vanus on sotsiaalse eristumise aluseks selles ühiskonnas (Silver 2007). Tänapäeva ühiskondades peetakse noorte all silmas inimesi, kes ei ole enam lapsed, kuid kellel ei ole veel ka täiskasvanu staatust. Selles mõttes on noorus isiku elutee ülemineku periood ehk „osalise

iseseisvuse“ aeg: katsetatakse täiskasvanurollidega, ilma et oldaks neid täielikult omaks võtnud (World Bank 2007). Täiskasvanuks saamist iseloomustavad majanduslik iseseisvus, lahkumine vanematekodust, abielu ja lapsed jne. Protsessi edukus ehk see, kuivõrd õnnestuvad noortel kõik need üleminekud (koolist tööle, vanemate perekonnast enda loodud perekonda jne), sõltub paljuski täiskasvanutest, seda nii ühiskonna ja riigi tasandil (noorte elu ja võimalusi määravaid seadusi, reegleid jms võtavad vastu täiskasvanud) kui ka kogukonna ja perekonna tasandil. Täiskasvanute võimuses on kontrollida ja suunata noorte juurdepääsu täiskasvanurolliga seotud võimalustele ja ressurssidele. Hillary Silvery sõnul on „võtmed vanema põlvkonna käes“ (2011: 15). Nii et noorte olukord vastab kõige üldisemale sotsiaalse tõrjutuse määratlusele: noorte sotsiaalsesse rühma kuulujate võimalused ühiskonnaelus **täisväärtuslikult osaleda** on piiratud (vt nt Sen 2000). Noorte ja täiskasvanute suhteid ühiskonna tasandil iseloomustab H. Silver (2011) kui tõrjutavate ja tõrjujate võimusuhet.

Täiskasvanuks saamise mõiste, vastavate üleminekute tähendus ja nende teostamise vanuspiirid varieeruvad aga ühiskonniti, sõltudes nii kultuurist kui ka institutsionaalsest raamistikust (McAslan Fraser & McLean Hilker 2012). Selles mõttes on noorus sotsiaalselt konstrueeritud mõiste. Ka ühe riigi piirides võivad noorusele seatud piirid ja ootused olla vastuolulised. Näiteks Eestis võiks perekonnaseaduse põhjal pidada täiskasvanuks kõiki, kel vanust üle 21 (alates 18. eluaastast neid, kes enam ei õpi). Eesti sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt aga loetakse kuni 24-aastased põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses õppivad õpilased ja kuni 24-aastased ülikoolis, rakenduskõrgkoolis või kutseõppeasutuses õppivad üliõpilased, kelle rahvastikuregistrisse kantud elukoha aadressi andmed langevad kokku perekonnaliikmete (vanemate) elukoha aadressi andmetega, perekonna koosseisu kuuluvaks.

Veelgi keerulisemaks teeb nooruse statistiliste vanusepiiride määratlemise asjaolu, et nooruse periood ise venib kaasaegsetes ühiskondades aina pikemaks ning jaguneb vastavalt täiskasvanu rollide omandamisega mitmeks alaperioodiks. Üha olulisemaks peetakse murdeea (*teenagers*), noorukiea (*adolescence*) ja noorte täiskasvanute ea (*young adults*) eristamist. Iga selle alaperioodi raames võivad teatud noored kogeda barjääre **täiskasvanuks** saamisel. Globaliseerumise ja rahvusvaheliste institutsioonide levikuga tekib aga vajadus rahvusvahelise võrdluse järele. Selle hõlbustamiseks lepitakse kokku nooruse seostamises teatud vanusepiiridega. Nii näiteks määratleb ÜRO noori kui isikuid vanuses 15–24 aastat.

Veelgi enam – noorte sotsiaalse tõrjutuse määratlust võib pidada topelt keskkonnatundlikuks: lisaks arusaamale täiskasvanurollidest erineb riigiti ka arusaam täisväärtuslikust osalemisest ühiskonnas, mõlemad kajastavad (domineeriva) kultuuri norme, ideoloogilisi arusaamu ja ametlikke määratlusi (Silver 1994).

Sotsiaalse tõrjutuse mõiste kontseptuaalsed lähtekohad

Sotsiaalse tõrjutuse määratlusi on lugematu arv. Termin võimaldab hulka tõlgendusi. Nii toovad Mathieson *et al.* (2008: 11–12) termini määratlemisel välja terve rea rõhuasetusi. Sotsiaalset tõrjutust on määratletud järgmiselt:

- Riskirühmade, st sotsiaalsest tõrjutusest enim ohustatud sotsiaalsete rühmade alusel;
- Selle alusel, mille suhtes on inimesed tõrjutud;
- Sotsiaalse tõrjutusega kaasnevate probleemide alusel;
- Protsesside alusel, mis sotsiaalset tõrjutust mõjutavad ning taseme alusel, millel need protsessid toimivad
- Sotsiaalse tõrjutuse protsessidesse kaasatud toimijate alusel.

Vaatamata sotsiaalse tõrjutuse määratluste ja lähenemiste paljususele on aastatega välja kujunenud sotsiaalse tõrjutuse definitsioonide „ühine alus“, mille on sõnastanud Graham Room (1992, 1995): sotsiaalset tõrjutust käsitletakse mitmemõõtmelise, dünaamilise ja relatsioonilise mõistena. Silver ja Miller (2003) lisavad veel kaks iseloomulikku tunnust: sotsiaalne tõrjutus on aktiivne ja keskkonnapõhine (*relative to context*).

M I T M E M Õ Õ T M E L I S U S

Mitmemõõtmelisus tähendab, et sotsiaalse tõrjutuse puhul on tegemist korraga mitme eri ilmajäetusega. Silveri (2006) seisukoht on, et sotsiaalne tõrjutus väljendub nii majanduslikus kui ka sotsiaalses (sh poliitilises ja kultuurilises) ilmajäetuses. Majanduslik või struktuurne ilmajäetus viitab tavaliselt tööturu tõrjutusest tulenevale materiaalsete ressursside puudulikkusele. Sotsiaalset mõõdet mõtestatakse aga nii erineval moel, et selle katusmääratluseks võiks olla lihtsalt „mittemajanduslik“ mõõde. Ekspertide seisukohad erinevad ka selles, kas sotsiaalne tõrjutus on alati just kumulatiivne, st kas on alati nii, et erinevad tõrjutuse dimensioonid võimendavad üksteist. Nt Kronauer (1998) on väitnud, et isikut või gruppi võib sotsiaalselt tõrjutuks pidada vaid juhul, kui tegemist on nii marginaalse majandusliku olukorraga kui ka sotsiaalse eraldatusega, tema arvates on sotsiaalse tõrjutuse mõistel palju ühist mõistega „alamklass“. Kuid nt Silver (2006) on rõhutanud, et tõrjutus ühe mõõtmelise suhtes võib küll suurendada tõrjutuse riski teiste mõõtmeliste suhtes, kuid inimesi, kes on tõrjutud vaid mõne mõõtmelise suhtes, on kindlasti enam kui neid, kes on tõrjutud kõigi mõõtmeliste suhtes. De Haan (2000) on koguni väitnud, et see, mil määral tõrjutuse mõõtmelised kattuvad, on eelkõige empiirilist laadi küsimus ning vastust pakub sellele vaid empiirilise vaatluse tulemus.

Just noorte puhul on suur risk, et ilmajäetused ilmnevad mitme dimensiooni suhtes korraga, st kuhjuvad (nt kui noor sünnib perekonda, kus vanematel on kasinad majanduslikud, kultuurilised ja sotsiaalsed ressursid, siis on suurem risk, et ilmajäetused aja jooksul ei kao, vaid hoopis lisanduvad). Sotsiaalse tõrjutuse mõtestamisega mitmemõõtmelise nähtusena kaasneb veel üks oluline küsimus: millisele paljudest tõrjutuse mõõtmelitest peaks tähelepanu koondama, seda eelisjärjekorras uurima ja eelkõige just sellega tegelema?²

² Tabel 1 tutvustab mõningate olulisimate projektide raames eristatud tõrjutuse dimensioone ning nende operatsionaliseerimist.

Selleks, et tegeleda, peaks olema arusaam sellest, kuidas juhtub nii, et inimene osutub (just selles keskkonnas ja just selle meetme suhtes) tõrjutuks (teisisõnu – mehhanismide küsimus). Eriti suur proovikivi on jõuda selgusele mehhanismide suhtes siis, kui halvemused kumuleeruvad. Näiteks on eristatud kuhjuva järjepidevuse (*cumulative continuity*) ja kuhjuva halvemuse (*cumulative disadvantage*) mehhanisme. Esimesena mainitu tuleneb noorte ja nende vanemate perede sarnastest väärtustest, sh eelistusest elada keskkonnas, mis neid ühiseid väärtusi võimendavad. Vastupidiselt sellele suhtlevad kuhjuva halvemuse puhul nn probleemsed noored omasugustega sellistes naabruskondades, kus neil puudub ka vanemate toetus.

Tõrjumise risk võib põhineda ka isikutunnustel ja nende teatud kombinatsioonidel. Näiteks võib see tuleneda puudest, soost, vanusest, elukohast ja nendest tulenevalt diskrimineerimisest, õigusaktides määratletud piirangutest, sotsiaalsest eraldatusest, vaesusest jne.

Paljudel avalikel ja turuorganisatsioonidel, ka kodanikuühiskonna organisatsioonidel on piisavalt võimu mõjutada (noorte) inimeste tõrjumist, seda nii vähenemise, aga ka suurenemise suunas.

P R O T S E S S I D

Sotsiaalset tõrjutust võib põhimõtteliselt pidada nii olukorraks kui ka protsessiks, kuid üha enam on seda hakatud mõtestama just dünaamilise nähtusena (Silver 2006). Dünaamilisuse all mõistetakse sotsiaalse tõrjutuse muutuvat ja interaktiivset olemust selle eri mõõtmete ja tasemete lõikes (Mathieson *et al.* 2008). Noorte puhul avaldub protsessi dünaamilisus kõige selgemini selle eluetapi eripära kaudu, mil eri eluvaldkondade trajektooride kujundamine toimub peaaegu samal ajal ja väga intensiivselt, samas toimub ka nende valdkondade pidev suhestamine prioriteetide täpsustamise kaudu. Noorte sotsiaalse tõrjutuse protsessi eripära avaldub ka selles, et oluline roll eluvaldkondade trajektooride kujundamisel kuulub vanematele, nende ressurssidele ja toetusele. Sellise toetuse puudumisel ja ressursside kasinuse puhul kasvab ebaõnnestumiste kuhjumise risk märgatavalt.

Omaette küsimus, mille üle uurijad on jätkuvalt eri arvamusel, on sotsiaalse tõrjutuse protsessi püsivus ajas. Mõne arvates on just negatiivsete protsesside püsivus see, mille tõttu kipub halvemused kujunema sotsiaalseks tõrjutuseks (Room 1995), teised aga (Levitas *et al.* 2007) leiavad, et puudub nii teoreetiline kui ka empiiriline põhjendus, et pidada püsivust sotsiaalset tõrjutust defineerivaks kriteeriumiks.

Ka seda, millisel viisil sotsiaalse tõrjutuse dimensioonid üksteist mõjutavad, peetakse problemaatiliseks (Levitas *et al.* 2007). Ei ole teada, kuidas muutub see vastastikune mõju ajas, seda enam, et sotsiaalse tõrjutuse majanduslike ja sotsiaalsete aspektide mõju on vastastikune, mille tõttu on väga raske tuvastada põhjuslikke seoseid tegurite vahel (Silver 2007). Põhjuslikkuse tuvastamine ja üksikutele teguritele põhjuse staatuse omistamine muutub veelgi keerulisemaks, kui lähtuda halvemuse kuhjumise kontseptsioonist, kuna sellisel juhul on tegemist iseend võimendavate protsessidega. Seetõttu puudub uurijate seas konsensus ka

sotsiaalse tõrjutuse kõige olulisema mõõtme määratlemise suhtes (Silver 2006). Selles võib eristada kolm kõige olulisemat lähenemist. Üks neist rõhutab majandusliku mõõtme olulisust, teine aga hoopis sotsiaalse mõõtme „ülemuslikkust“ (Hargie *et al.* 2011). Esimese järgi tähendab sotsiaalselt tõrjutu olemine vaesuse kogemist, samas kui teise järgi on sotsiaalne tõrjutus seotud sotsiaalse eraldatuse, üksilduse, vähese kaasatusega laiemasse ühiskonda. Kolmas lähenemine erineb kahest esimesest selle poolest, et mõõtmete „hierarhia“ ei ole *a priori* määratletav ning see, milline sotsiaalse tõrjutuse dimensioonidest on keskse tähtsusega, sõltub konkreetse keskkonna eripärast: „Mõnes ühiskonnas või ühiskonnarühmas võib tööturul osalemine osutada teljeks, mille ümber kõik halvemuse elemendid pöörlevad; teistes ühiskondades või gruppides võib hoopis olulisemaks osutada näiteks religioosne identiteet.“ (De Haan 2000). Milline see kõige olulisem mõõde De Haani (2000) järgi ka ei oleks, sotsiaalse tõrjutuse uurimine eeldab kindlat rõhuasetust uuringu kavandamisel ja teostamisel: keskendumata peaks protsessidele, mille tulemusena sotsiaalne tõrjutus kujuneb. Silveri (2006) arvates oleks põhjuslikkuse seose suuna dilemmale lahenduseks isikute elukaare jälgimine ning halvemuse kuhjumise viiside avastamine. Paugami (1995) ja Castelsi (1997) uuringuid, mis keskendusid elukaarte analüüsile, peetaksegi sotsiaalse tõrjutuse empiirilise vaatluse ja mõtestamise edukateks näideteks. Noorte sotsiaalse tõrjutuse riski uurimisel on selline lähenemine eriti oluline, kuna sellel eluperioodil võib ühe (alguses justkui väikese) vea eest jääda maksimaalselt kallist hinda kogu elu jooksul.

S U H T E P Õ H I S U S (R E L A T I O N A L I T Y)

Suhtepõhisust seostatakse olulise muutusega sotsiaalse halvemuse mõtestamisel: kui vaesuse diskursuse raames peeti keskseks probleemiks ressursside kasinust (kas indiviidil, leibkonnal või sotsiaalsel rühmal), siis sotsiaalse tõrjutuse vaatevinklist on määrava tähtsusega sotsiaalsete suhete olemus ja kvaliteet (Mathieson *et al.* 2008). Touraine'i (1991) järgi on tõrjutuse probleemiks „ühiskonnas“ või sellest „väljaspool“ olemine, mitte selle hierarhia ülemises või alumises osas paiknemine. Silver (2006) mõtestab sotsiaalset tõrjutust kui tõrjujate *versus* tõrjutute dihhotoomiat. Mathieson *et al.* (2008) eristavad suhtepõhisuse kahte tõlgendust. Ühe fookuses on (üksikisiku) halvemuse, mis tuleneb suhete „rebenemisest“ inimese ja ühiskonna vahel. Sellest vaatevinklist on sotsiaalne tõrjutus mõtestatud kui mitmeste halvemuste „seisund“, mida kogevad teatud sotsiaalsed rühmad väljaspool ühiskonna põhivoolu, nii ei ole neil võimalik selles ühiskonnas osaleda ning puuduvad vastavad õigused. Teise suhtepõhise lähenemise kohaselt seostuvad tõrjumise protsessid eri tasanditel toimivate ebavõrdsete võimusuhetega. Need võimusuhted moodustavad kontiinuumi ühiskonna sees ja ühiskondade vahel, iseloomustades pigem ebavõrdseid kaasatuse ja tõrjutuse tingimusi, mitte kaasatute ja tõrjutute dihhotoomiat (Piachaud *et al.* 2009).

Noorte tõrjutust võib sotsiaalsete suhete raames mõtestada nii, et täiskasvanute käes on võim ning võimalus kontrollida noorte juurdepääsu täiskasvanute rollidele, sh otsustada, millistel tingimustel see üleminek „täiskasvanuks“ toimub, milliseid õigusi noortele võimaldada jne. Seega sõltub täiskasvanutest kui domineerivast rühmast, kui suurteks kujunevad halvemuste kuhjumiste riskid noorte täiskasvanuks saamise protsessis. Selliselt mõtestatud (võimu)suhted

täiskasvanute ja noorte vahel võimaldavad noorte kui ühiskonnarühma sotsiaalse tõrjutuse mehhanismide väljatoomist. Indiviidi tasandil võivad need avalduda noorte alandamise, isoleerituse jms kaudu. Ühiskonna tasandil avaldub sotsiaalne tõrjutus nt inimõiguste piiramise kaudu.

T E G U S U S (A G E N C Y)

Küsimus „Kes tõrjub?“ viitab kõige lühemal ja selgel viisil sellele, mida aktiivsuse all mõeldakse seoses sotsiaalse tõrjutusega (Atkinson 1998). Aktiivset rolli on omistatud erinevatele toimijatele alates rahvusvahelistest organisatsioonidest (nt Maailmapank, Rahvusvaheline Valuutafond), siis riikidest ja nende institutsioonidest ja lõpetades tõrjutud indiviididega (vt lisa 1). Suhteliselt vähe on uuritud tegususe potentsiaali kõige enam sotsiaalse tõrjutuse all kannatavatel sotsiaalsetel rühmadel (Mathieson *et al.* 2008). Oluliseks osutub siin seos diskursuse ja tegutsemise vahel. Ruth Levitas (2005) on oma töös näidanud, kuidas kolm sotsiaalse tõrjutuse diskursust kujundavad nii maailma kirjeldamise kui ka selles tegutsemise viise, soodustades seeläbi teatud käitumisviise ja vastupidi, piirates teistsuguseid. Diskursused võivad olla koguni kujundatud sellisteks, mis esitlevad tõrjutud rühmi tegevusvõimetutena, tõrjujaid esitletakse aga heategijatena, kes annavad endast parima, üritades kaasata tõrjutuid (Spandler 2007, 3).

Noorte puhul on oluliseks asjaoluks see, et tõrjutuse-kaasatuse reeglid on kehtestatud täiskasvanute poolt ning sedakaudu on noorte tegusus vanema põlvkonna poolt mõjutatud. Uuringud näitavad (vt nt Rose *et al.* 2012), et kaasatuse diskursused võivad olla kujundatud nii, et kõige raskemas olukorras noored tajuvad veelgi enam tõrjutust, eraldatust ja stressi.

K E S K K O N N A P Õ H I S U S (C O N T E X T - S P E C I F I C I T Y)

Silver ja Miller (2003: 9) väidavad, et sotsiaalne tõrjutus on suhteline mõiste, kuna selle tähendus varieerub sõltuvalt keskkonnast, kajastades nii ideoloogilisi arusaamu sellest, mida tähendab just sellesse ühiskonda või kultuurilisse keskkonda kuulumine, kui ka kohalike olude eripära.

Kõige tavalisemad on rahvuslike keskkondade võrdlused heaoluriikide lõikes (Esping-Andersen 1990; Gallie 2007), ka vastavalt tootmisrežiimidele (neid eristatakse selle alusel, kuidas toimub majandustegevuses osalejate tegutsemise koordineerimine, vt Hall & Soskice 2001). Üha enam arvestatakse ka lokaalsemate keskkondadega, nagu nt naabruskonnad (vt nt MacDonald *et al.* 2005).

Silver (1994) tõi väga veenvalt välja kultuurilis-ideoloogilise keskkonna mõju sotsiaalse tõrjutuse mõtestamisele oma tuntud kolme sotsiaalse tõrjutuse paradigma analüüsis. Nimelt kandsid Prantsuse, Ameerika ja Saksamaa sotsiaalse tõrjutuse paradigmat väga selgelt vastava riigi valitseva ideoloogia pitsarit. Silveri analüüsist järeldub mitte ainult keskkonnaga arvestamise olulisus, vaid ka sellise keskkonnapõhisuse keerukus. Kujundab ju iga riik oma ajaloolist narratiivi selle kohta, mida tähendab olla vastava riigi kodanik. Need narratiivid ühtlasi rõhutavad või vastupidi, hägustavad teatud (võimu)suhteid, kas taunides või õigustades neid. Kuna neid narratiive õpetatakse ja taastoodetakse alates koolist, siis muutuvad teatud asjad nii enesestmõistetavaks kodanikuidentiteedi aluseks, et sotsiaalse tõrjutuse analüüs riikide lõikes muutub mõttetuks ilma nende narratiivide uurimiseta. De Haan (2000: 28) on jõudnud koguni järelduseni, et selline rõhuasetus paradigmatel (seega ka keskkonna olulisusele) aitab mõista, et „sotsiaalne tõrjutus on teoreetiline mõiste, inimeste vaatenurk reaalsusele, mitte aga reaalsus ise“.

Seevastu domineeriv arusaam sotsiaalsest tõrjutusest erineb De Haani (2000) omast: sotsiaalset tõrjutust peetakse tavaliselt alusraamistikuks nii ebavõrdsusega seonduvate protsesside mõtestamisel kui ka reaalsuse kirjeldamisel.

Arusaam sellest, mida tähendab olla osa ühiskonnast, võib erineda ka põlvkondade lõikes.

Ei tohi jätta mainimata, et sotsiaalse tõrjutuse mõistet ja lähenemist on palju kritiseeritud. Üks kõige olulisemaid on süüdistamine ebavõrdsuselt ja klassikonfliktilt tähelepanu kõrvale juhtimises.

S O T S I A A L S E T Õ R J U T U S E O P E R A T S I O N A L I S E E R I M I N E

Vaatamata sotsiaalse tõrjutuse mõisteraamistiku laialdasele kasutamisele osutus selle tõlkimine mõõdikute keelde vägagi vaevaliseks. Isegi esimest sammu – üleminekut raamistiku tasandilt töödefinitsioonide tasandile – on tehtud suhteliselt harva. Seepärast on ka ainult vähestes uuringutes kasutatud kontseptuaalselt põhjendatud mõõdikuid. Erandeid on viimase ajani olnud suhteliselt vähe, teooriapõhiseid mõõdikuid on välja töötatud eelkõige Suurbritannias (vt tabel 1). Sealsetes uuringutes on kasutatud indikaatorite „kobaraid“, et tuvastada ajalisi muutusi erinevates tõrjutuse mõõtmetes (Levitas *et al.* 2007).

Prantsuse näitena esitatakse eelkõige Paugami (1995) mitmemõõtmelist lähenemist protsessile, mida ta ise iseloomustas kui „sotsiaalset diskvalifitseerimist“.

Nii kujuneski välja olukord, kus vaatamata konsensussele sotsiaalse tõrjutuse dünaamilisuse suhtes taandub mõõtmise protseduur lõpuks olukorra (mitte protsessi) fikseerimisele (Mathieson *et al.* 2008, Fischer 2008). Pigem on uuritud seda, mida on kõige lihtsam mõõta olemasolevate andmete abil, eelkõige kasutatakse tööpuuduse ja vaesuse andmeid, mõnedes uuringutes on pööratud tähelepanu ka hõivesisesele tõrjutusele (madalad palgad, töö ebakindlus) (vt nt Aldridge *et al.* 2013). Indikaatorid pärinevad tihti eri allikatest ega ole

seetõttu indiviidi tasandil kokkuviidavad, seega osutub ka tõrjutus hõives alahinnatuks (Bailey 2016).

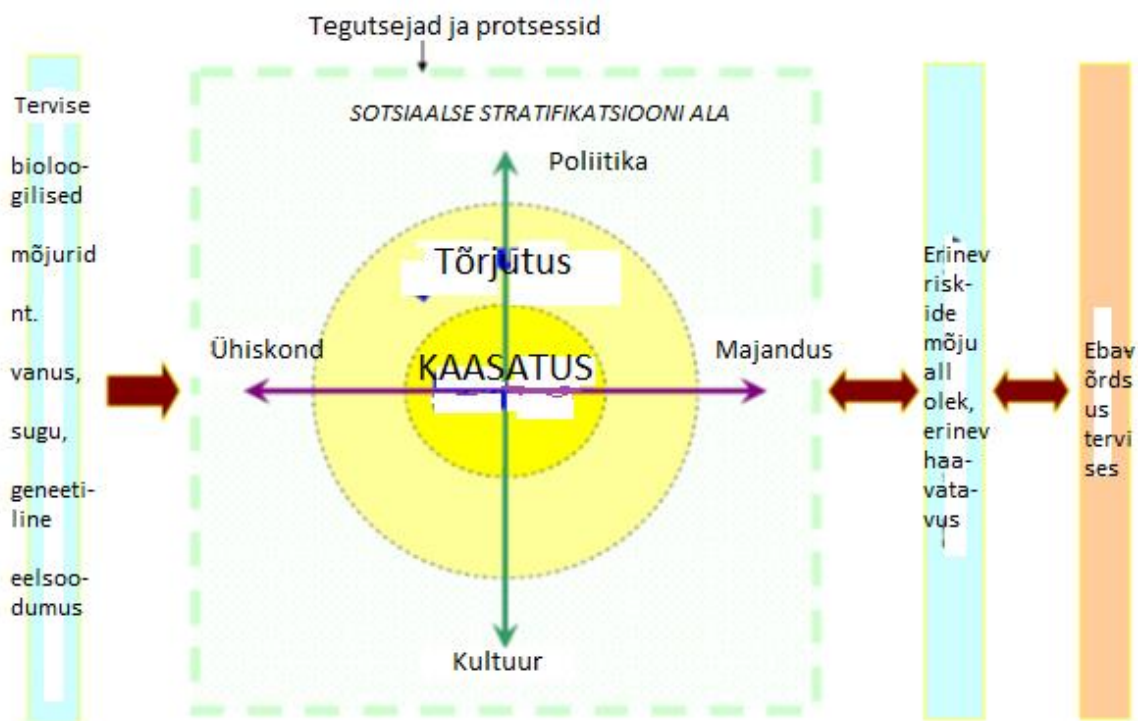
Tabel 1 Sotsiaalse tõrjutuse mõõtmine: Teooriast lähtuvad lähenemised

<p><i>Küsitlus „Vaesus ja sotsiaalne tõrjutus Suurbritannias“</i></p> <p><i>(Gordon et al., 2000; Pantazis et al., 2006)</i></p>	<p><i>Sotsiaalse tõrjutuse CASE mõõdik, Suurbritannia</i></p> <p><i>(Burchardt et al., 2002)</i></p>	<p><i>Bristolisotsiaalse tõrjutuse maatriks (BSEM)</i></p> <p><i>(Levitas et al., 2007)</i></p>	<p><i>Saksamaa heaoluküsitlus 1998</i></p> <p><i>(Boehnke 2001)</i></p>
<p>1999. aastal korraldatud läbilõikeuuring</p> <p>1534 Suurbritannia leibkonna esinduslik valim.</p> <p>4 sotsiaalse tõrjutuse mõõtme mõõdiku konstrueerimisel kasutati 8 indikaatorit</p> <ul style="list-style-type: none"> • vaesumine • tööturg • teenused • sotsiaalsed suhted 	<p>Suurbritannia leibkondade paneelküsitluse longituudsete andmete põhjal neljamõõtmeline sotsiaalse tõrjutuse mõõdik:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tarbimine • tootmine (sh sotsiaalsed tegevused); • poliitiline osalus • sotsiaalne interaktsioon 	<p>Sotsiaalsel tõrjutust mõõdeti 10 valdkonnas:</p> <p>Ressursid:</p> <ul style="list-style-type: none"> • materiaalsed ja majanduslikud • ligipääs teenustele • sotsiaalsed suhted <p>Osalus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • majanduslik • sotsiaalne • kultuuriline, haridus • poliitiline osalus <p>Elukvaliteet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tervis ja heaolu • elukeskkond • kuritegevus 	<p>Materiaalse jaotuse mõõdikud:</p> <ul style="list-style-type: none"> • töötus • madal elustandard, • sissetulekuvae sus • puudulik kutseõpe • viletsad elamistingimused • ebaturvaline, vaene naabruskond <p>Suhtepõhised mõõdikud:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sotsiaalsete suhete puudumine • poliitiline pessimism ja huvi puudumine • anoomia ja üksildus • depressioon

Allikas: Popay et al. 2008, p. 79, Silver 2007, p. 25

Sotsiaalse tõrjutuse mitmemõõtmelisus ja suhtepõhine olemus kajastub selgemalt Maailma Terviseorganisatsiooni teadmusvõrgustiku sotsiaalse tõrjutuse mudelis (vt joonis 1). Selle mudeli tugevaks küljeks on peetud kaasamise ja tõrjutuse eristamist. Eelnevate sotsiaalse tõrjutuse käsitluste tähelepanu keskmes oli tavaliselt selliste tingimuste tuvastamine, millega kaasneb sotsiaalse tõrjutuse kogemus korraga mitme mõõtme lõikes. Maailma

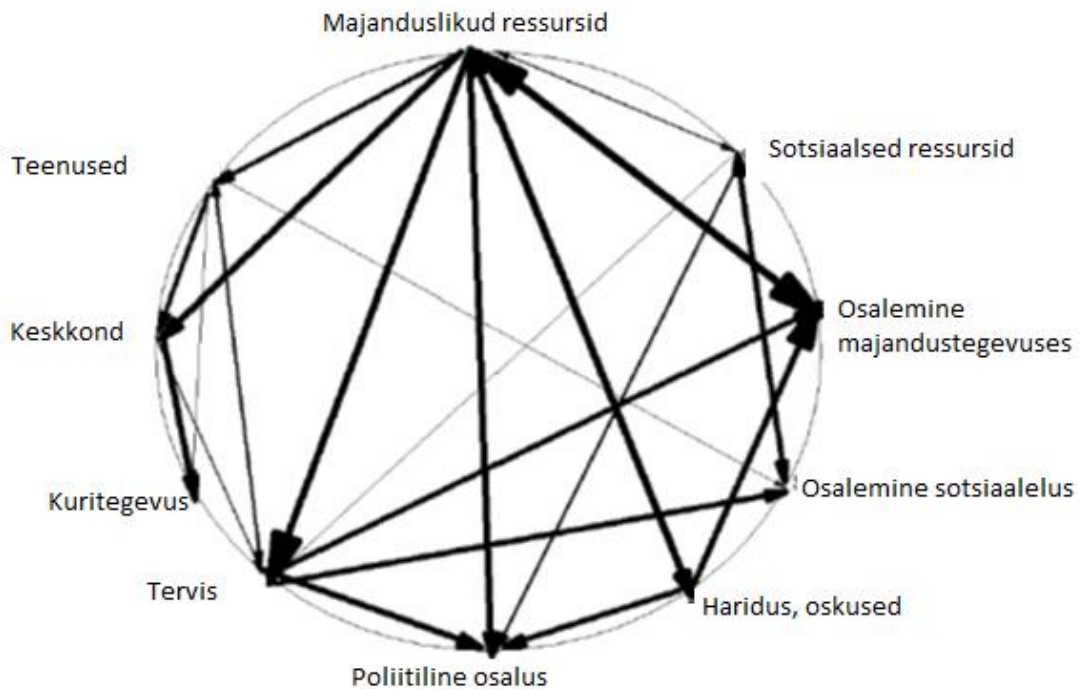
Terviseorganisatsiooni mudeli autorid juhivad tähelepanu hoopiski asjaolule, et poliitika peaks olema suunatud eelkõige inimeste kaasamist soodustavate tingimuste loomisele.

Joonis 1 SEKN-i sotsiaalse tõrjutuse mudel

Allikas: Popay et al. 2008: 38

Levitas et al. (2007) juhivad tähelepanu asjaolule, et isegi juhul, kui õnnestub tuvastada asjakohased mõõtmed, sõltub nende omavahelise koosmõju väljaselgitamine paljuski uurijate eelnevast arusaamast sellest, millised on mõõtmete vahelised põhjuslikud seosed. Uurijad küll oletavad, et mõni mõõde võib osutuda teistest olulisemaks (vt joonis 2), kuid seniste teadmiste pagas ei võimalda veel sellist eristamist. Samas on teada, et sissetulekuvaesus ja materiaalne ilmajäetus mõjutavad teisi sotsiaalse tõrjutuse mõõtmeid. Seega piisab sellistest argumentidest nagu „laialdaselt levinud tõrjumise protsess“, et põhjendada teatud protsessi valikut kesksena ning järgnevalt selgitada välja selle mõõtme ja teiste mõõtmete koosmõjud.

Joonis 2 Põhjuslikud seosed kümne valdkonna vahel

Allikas: Levitas et al. 2007

Sotsiaalse tõrjutuse raamistiku rakendamine noorte puhul

2008. aasta majanduskriisi tulemusena peetakse noori suurima sotsiaalse tõrjutuse riskiga rühmaks (Eurofound 2015). Põhimõtteliselt võib selles eristada kaht tüüpi põhjendusi. Ühelt poolt noorus ongi selline kõrgemate „täiskasvanuks kujunemise“ riskidega periood, teisalt aga juhtusid noored, kelle kujunemisperiood langes kokku 2008. aastal alanud majanduskriisiga, olema topelt ebasoodsas olukorras. Töötuse ja tööturu ebakindluse põhjuseid ja tagajärgi mõtestatakse nii noorte elutee uurimisel kui ka sotsiaalsele tõrjutusele keskendunud erialakirjanduses. Probleemi poliitilise lahenduse kujundamisel oleks eriti oluline arvestada sellega, kuidas mõlema lähenemise raames teadvustatakse heaoluriigi, ka laiemalt majandusliku, kultuurilise ja institutsionaalse keskkonna mõju noorte (tööturu) olukorrale.

Töötuse ja laiemalt sotsiaalse tõrjutuse kogemust peetakse noorte puhul eriti kahjulikuks. Sõltuvalt sellest, kuidas on noorust kui eluperioodi kontseptualiseeritud, mõtestatakse täiskasvanuks saamise perioodi investeerimise ja sotsiaalse positsiooni määratluse perioodina või siis identiteedi ja eetiliste tõekspidamiste kujunemise perioodina (Erikson 1968).

Sotsiaalsete suhete kujundamisel ja säilitamisel on sellel perioodil eriline tähendus (Kagan ja Gall 1998). Noorte töötus kipub avaldama püsivat negatiivset mõju edasisele tööalasele karjäärile. Noorte inimeste eraldumisel ühiskonnast võivad olla pikemaajalised negatiivsed tagajärjed (Eurofound 2015), mis süvendavad või kutsuvad esile halvemuste kuhjumise. Enamgi – väidetavalt avaldab see, kuidas indiviidid suhestavad end ühiskonna ja selle tulevikuga, mõju nende tõrjutustundele (Abrahamson 1995) ning need, kes tunnevad end tõrjutuna, kipuvad hiljem ka tegelikult tõrjututeks osutama (Lessof & Jowell 2000). Uuringud on näidanud, et mõned nüüdisaegsed diskursused, mis määratlevad teatud noori inimesi tõrjututena, võivad eluperioodi omapäraselt tulenevalt avaldada pikaajalist mõju nende identiteedile, heaolule ja suhetele (Rose *et al.* 2012).

Nagu eespool mainitud, iseloomustab noorust ka piiratud võimalus olulisi (täiskasvanuks saamise) protsesse mõjutada. Kultuuride ja ajaperioodide lõikes varieeruvad nii ühiskonna ettekujutus sellest, mida tähendab olla täiskasvanu (Hogan & Astone 1986), kui ka institutsioonide poolt kujundatav vastav elukogemus (vt EXCEPT-projekti Working Paper 1). Iga ühiskond piiritleb täiskasvanu õigusi ja kohustusi, küll aga erinevad ühiskonnad selle poolest, kui vaearikkaks osutub nende piiride ületamine. Lisaks ühiskonna tasandile sõltuvad noored täiskasvanutest ka kogukonna ja perekonna tasandil. Oluline on ka nende „sõltuvuse tasandite“ koosmõju. Perekonna roll noorte tõrjutuse riskide ja tõrjutuse kogemuse puhul sõltub paljuski sellest, kui suure osa tõrjutuse riski ennetamisest ja sotsiaalse kaasatuse toetamisest võtab enda peale riik. Seda olulisem on teadmine selle kohta, millised on iga ühiskonna institutsionaalsed „lahendused“ ja normatiivsed ootused täiskasvanuks saamise protsessile.

Ainuüksi andmed noorte kui sotsiaalse rühma märkimisväärse halvemuse kohta tööturul kõnelevad selle poolt, et heaoluriigid ei tule toime vastavate sotsiaalsete riskide maandamisega. Samas kõnelevad andmed majanduskriisi mõjust noorte tööturu olukorrale selle poolt, et keskkonnaga seonduv (sh heaoluriigi institutsioonid ja poliitikad) loeb (vt nt EXCEPT-projekti Working Paper 1). Ka Eesti noorte sotsiaalset tõrjutust ja sotsiaalse kaasatuse probleeme on seostatud eelkõige tööpuuduse ja pikaajalise töötusega, aga ka mitteõppivate ja mittetöötavate noorte arvukuse suurenemisega (vt nt Trumm 2012).

Oluline eeldus sotsiaalse tõrjutuse mõtterraamistiku rakendamisele noorte puhul on ka nende olukorra mõtestamine (täiskasvanuks kujunemise) protsessina, ehk siis nende olukorra analüüs elulooliste andmete põhjal.

Lõpetuseks

Sotsiaalse tõrjutuse mõistel on palju tähendusi. Selles ollakse ühel nõul. Teatud konsensus on saavutatud ka selles, et sotsiaalsele tõrjutusele peetakse omaseks järgmisi põhijooni: mitmemõõtmelisus, dünaamilisus, suhtepõhisus (*relationality*), tegusus (*agency*) ja keskkonnapõhisus (*context-specificity*). Loomulikult esineb lahkarvamusi ka nende põhijoonte defineerimise üksikasjades, kuid tervikuna võimaldab selline lähenemine teoreetilise ja metodoloogilise mõisterraamistiku edasiarendamist ning sotsiaalse tõrjutuse empiiriliste uuringute suunamist.

Sotsiaalsel tõrjutust on peetud asjakohaseks mõtteraamistikuks noorte (tööturu) olukorra mõtestamisel. See eeldab lähenemist noorusele kui täiskasvanuks saamise eluetapile ehk siis täiskasvanutest sõltuvusest vabanemise ja omakorda täiskasvanu rollide omandamise protsessile. **Sotsiaalselt tõrjututeks võib pidada neid noori inimesi, kelle võimalused olla kaasatud täiskasvanuks saamist iseloomustavatesse tegevustesse on piiratud.** Millistesse tegevustesse täpsemalt ja millises vanuses – see **varieerub ühiskondade lõikes**, kuid igas ühiskonnas kaasnevad täiskasvanuks saamisega nii õigused kui ka ootused teatud käitumisele.

Siit tulenevad ka üsna kõrged ootused ühiskonna kui täiskasvanuks saamise keskkonna kujundamisele. Kuna tegemist on mitmemõõtmelise ehk eri eluvaldkondi hõlmava mõistega, siis lisaks tööturu olukorrale avaldub sotsiaalne tõrjutus ka sotsiaalelus ja poliitikas ning on mõjutatud nendes valdkondades toimuvate protsessidega.

Paraku on sisulised saavutused sotsiaalse tõrjutuse mõõtmisel veel üsna tagasihoidlikud, eriti protsessi eluloolist iseloomu ja kõigil tasanditel täiskasvanutest sõltuvust arvestades. Oluliseks edasiminekuks oleks noorte enda valjem hääl, sellega poliitika kujundamisel arvestamine, aga ka elulooliste andmete kogumine ja analüüs.

Kirjandus

Abrahamson, P. (1995). Social exclusion in Europe: Old wine in new bottles? *Družboslovne razprave*, 11(19-20), pp 119–136.

Aldridge et al (2013). *Monitoring Poverty and Social Exclusion in Scotland 2013*. York: JRF/NPI.

Atkinson, A. B. (1998). Social exclusion, poverty and unemployment. In Hills, J. (Ed.), *Exclusion, Employment and Opportunity*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion (CASE), London School of Economics and Political Science.

Bailey, N. (forthcoming 2016). Exclusionary employment in Britain's broken labour market. *Critical Social Policy*.

Béland, D. (2007). The social exclusion discourse: ideas and policy change. *Policy and Politics*, 35(1), 123–140.

Boehnke, K. (2001). Parent-offspring value transmission in a societal context: Suggestions for a utopian research design with empirical underpinnings. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, pp 241–255.

Burchardt, T., Le Grand, J. & Piachaud, D. (2002). Degrees of exclusion: developing a dynamic, multidimensional measure. In Hills, J., Le Grand, J. & Piachaud, D. (Eds), *Understanding Social Exclusion*. Oxford, NY: Oxford University Press.

Castel, R. (1997) [1995]. *Las metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Buenos Aires: Paidós.

Erikson, E. H. (1968). *Identity, Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton Company.

Esping-Andersen, G. (1990). *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (2002). *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.

Eurofound (2012). *Trends in Job Quality in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurofound (2015). *Social Inclusion of Young People*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Friot, B. (1998) *Puissances du salariat: Emploi et protection sociale à la française*, Paris: La Dispute

Green, F. (2011). Job quality in Britain under the labour government. In Gregg, P. & Wadsworth, J. (Eds), *The Labour Market in Winter: The state of working Britain*. Oxford: Oxford University Press.

Gallie, D. (Ed) (2007). *Employment Regimes and the Quality of Work*. Oxford, NY: Oxford University Press.

Gordon et al (2000). *Poverty and Social Exclusion in Britain*. York: Joseph Rowntree Foundation.

Hargie, O., O'Donnell, A. & McMullan, C. (2011). Constructions of social exclusion among young people from interface areas of Northern Ireland. *Youth & Society*, 43(3), pp 873–899.

De Haan, A. (2000). Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation. *Studies in Social and Political Thought*, 2(2), pp 22–40.

Hall, P. A. & Soskice, D. (2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford, NY: Oxford University Press.

Hills, J., Le Grand, J. & Piachaud D. (2002). *Understanding Social Exclusion*. Oxford: Oxford University Press.

Hogan, D. P. & Astone, N. M. (1986). The transition to adulthood. *Annual Review of Sociology*, 12, 109–130.

Kagan, J. & Gall, S. B. (1998). *The Gale encyclopedia of childhood & adolescence*. Detroit: Gale.

Klanfer, J. (1965). *L'Exclusion sociale: Étude de la marginalité dans les sociétés occidentales*. Paris: Bureau de Recherches sociales.

Kronauer, M. (1998). Social exclusion and underclass – new concepts for the analysis of poverty. Pp 51-75. In Hans-Jurgen, A. (ed) *Empirical poverty research in a comparative perspective*. Ashgate: Aldershot.

Lee, P. & Murie, A. (1999). Spatial and social divisions within British cities: Beyond residualisation. *Housing Studies*, 14(5), pp 625–640.

Lenoir, R. (1974). *Les exclus: Un Français sur dix*. Paris: Le Seuil.

Lessof, C. & Jowell, R. (2000). *Measuring Social Exclusion*. CREST Working Paper Number 84.

Levitas, R. (2000). What is social exclusion? In Gordon, D. & Townsend, P. (Eds), *Breadline Europe: The Measurement of Poverty*. Bristol: Policy Press.

Levitas, R. (2005). *The Inclusive Society?* 2nd Ed. Basingstoke: Palgrave.

Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E. & Patsios, D. (2007). The Multidimensional Analysis of Social Exclusion: A research report for the social exclusion task force. Cabinet Office.

MacDonald, R., Shildrick, T., Webster, C. & Simpson, D. (2005). Growing up in poor neighbourhoods: The significance of class and place in the extended transitions of “socially excluded” young adults. *Sociology*, 39(5), pp 873–891.

Machin, S. (2011). Changes in UK wage inequality over the last forty years. In Gregg, P. & Wadsworth, J. (Eds), *The Labour Market in Winter: The State of Working Britain*. Oxford: Oxford University Press.

Mathieson, J., Popay, J., Enoch, E., Escorel, S., Hernandez, M., Johnson, H. & Rispel, L. (2008). *Social Exclusion: Meaning, Measurement and Experience and Links to Health Inequalities: A Review of Literature*, background paper no. 1. WHO Social Exclusion Knowledge Network.

McAslan Fraser, E. & McLean Hilker, L. (2012). *Age inequalities: Are youth falling between the cracks of the MDGs*. Submission to the Inequalities Consultation.

Murard, N. (2002). *Guilty victims: social exclusion in contemporary France*. In Chamberlayne, P., Rustin, M., & Wengraf, T. (Eds), *Biography and Social Exclusion in Europe. Experiences and life journeys*. Bristol: Policy Press.

Omtzigt, D.-J. (2009). *Survey on Social Inclusion: Theory and policy*. Oxford Institute for Global Economic Development.

Pantazis, C., Gordon, D. & Levitas, R. (Eds) (2006). *Poverty and social exclusion in Britain: The Millennium Survey*. Bristol: The Policy Press.

Paugam, S. (1995). The spiral of precariousness: A multidimensional approach to the process of social disqualification in France. In Room, G., *Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press.

Piachaud, D., Bennett, F., Nazroo, J. & Popay, J. (2009). *Social Inclusion and Social Mobility Task Group Report*. London: Marmot Review.

Popay, J., Escorel, S., Hernandez, M., Johnston, H., Mathieson, J. & Rispel, L. (2008). *Understanding and Tackling Social Exclusion*. WHO SEKN Final Report.

Room, G. (Ed) (1995). *Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press.

Rose, H., Daiches, A. & Potier, J. (2012). Meaning of social inclusion to young people not in employment, education or training. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 22(3), pp 256–268.

Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, application and scrutiny. Social Development papers 1. Asian Development Bank.

Social Exclusion Unit (SEU) (1997). Social Exclusion Unit: Purpose, work priorities and working methods. London: The Stationery Office.

Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. International Labour Review, 133(5-6), pp 531-578.

Silver, H. (2006). Social exclusion. In Encyclopedia of Sociology. Oxford: Blackwell.

Silver, H. (2007). Social Exclusion: Comparative analysis of Europe and Middle East youth. Middle East Youth Initiative Working Paper No. 1.

Silver, H. (2010). Social inclusion policies: Lessons for Australia. Australian Journal of Social Issues, 45(2), pp 183-211.

Silver, H. & Miller, S. M. (2003). Social exclusion: The European approach to social disadvantage. Indicators, 2(2), pp 1-17.

Spandler, H. (2007). From social exclusion to inclusion? A critique of the inclusion imperative in mental health. Medical Sociology Online, 2(2), pp 3-16.

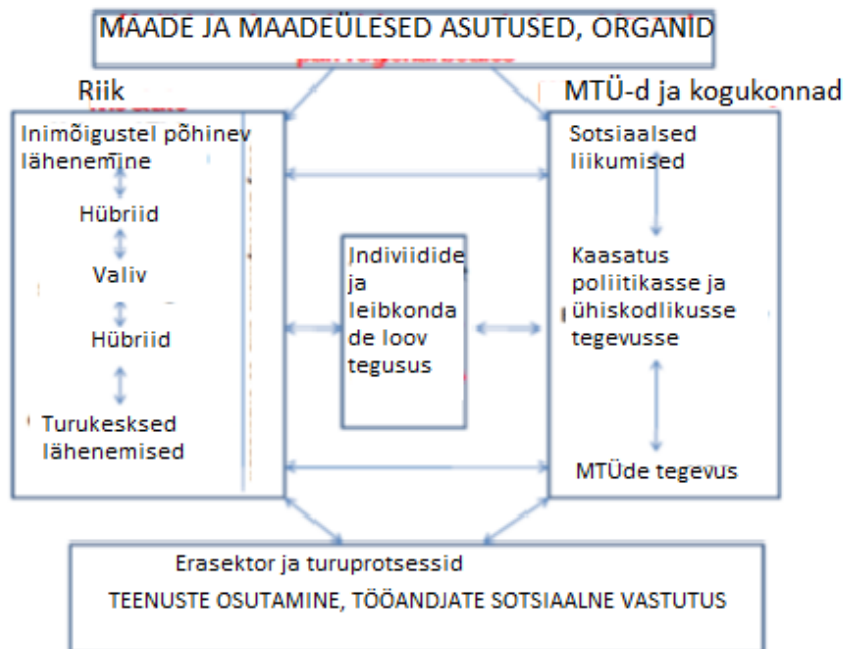
Thompson, S. (2015). The Low-Pay, No-Pay Cycle. York: Joseph Rowntree Foundation.

Touraine, A. (1991). Commentary on Dieter Rucht's Critique. In D. Rucht (Ed), Research on Social Movements: the state of the art in Western Europe and the USA. Boulder: Westview Press.

Trumm, A. (2012). Noored ja sotsiaalne kaasatus: Euroopa Liidu noortepoliitika ja Eesti olukord Euroopa taustal. Noorteseire Eestis.

World Bank (2007). World Development Report 2007: Development and the Next Generation, Washington D.C.: World Bank.

Lisa 1

Joonis 3 Tõrjumise protsesside toimijate ja tegevuste tüpologia

Allikas: Popay et al. 2008, 89